

MILE KONJEVIĆ

Mjesto i uloga „Hrvatskog državnog sabora“ u ustaškoj politici 1942. godine

U nizu akcija i mjera koje su ustaše poduzimale radi učvršćenja svoga režima i izgradnje ustaškog pokreta pokušaju s »Hrvatskim državnim saborom« pripada posebno mjesto, a tim više što do njegova ustanovljenja dolazi u 1942. godini koja je trebalo biti godina »ustaške izgradnje i produblivanja«, odnosno »stališke izgradnje ustaške Hrvatske«. Ustanovljen je Zakonskom odredbom o Hrvatskom državnom saboru od 24. siječnja i, uz veliku pompu, otvoren 23. veljače 1942. da bi već 28. prosinca iste godine bio raspušten.

Postavlja se pitanje što u kontekstu »stališke izgradnje« znači egzistiranje »Sabora« i da li je ono u skladu s općim konceptom ustaškog modela nacionalsocijalizma koji, skladno principima autoritativnog i korporativnog sustava, nastoji razviti kao kompilaciju njemačkog i talijanskog fašizma? Da li »Hrvatski državni sabor« predstavlja samo oblik okupljanja svih »nacionalnih snaga« radi pokušaja konsolidacije ustaškog pokreta i njegova pretvaranja u hrvatski nacionalni pokret? Kakvu funkciju u njegovu stvaranju imaju igra s tradicijom i državnopravna komponenta? U kakvoj su korelaciji »Sabor« i pokušaji usporavanja procesa političke likvidacije ustaštva? Utječu li diferencijacioni procesi u Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS) i jačanje pozicija narodnooslobodilačkog pokreta na ustaško manipuliranje s imenom i značenjem sabora kao tradicionalne institucije hrvatskog naroda? I uopće, da li »Sabor« predstavlja izraz snage ili slabosti ustaštva? To su samo neka pitanja koja traže odgovor u vezi s njegovim egzistiranjem i nastojanjima ustaša da uspore proces svoje političke likvidacije.

Predmet ovoga priloga je, prije svega, odnos ustaša prema HSS, odnosno njihovo nastojanje da njezin politički prestiž i utjecaj iskoriste za jačanje svojih pozicija, a sam »Hrvatski državni sabor«, s haesesovskom većinom, za sankcioniranje ustaške politike i prakse te stvaranje privida kako iza njih stoji cijeli hrvatski narod.¹⁾

I

Ustaštvo je do uspostavljanja »Nezavisne Države Hrvatske«, prema vlastitom priznanju, predstavljalo nacionalističko-separatističku i zavjereničko-terorističku organizaciju i ostvarivanje svojih namjera i planova vezalo za razne oblike pomoći i volju svojih fašističkih seniora.²⁾ Nakon preuzimanja vlasti u toj kvislinškoj tvorevini, svjesno svoje ekskluzivnosti i mogućnosti skorog političkog sloma i u konfrontaciji sa stvarnim interesima hrvatskog naroda, nastoji ostvariti širi i čvršći oslonac u raznim strukturama stanovništva s ambicijama da preraste u hrvatski nacionalni pokret i da, identificirajući se s hrvatstvom, u njemu okupi sav hrvatski narod. Stoga, ustaše i govore o »ustaškoj revoluciji«, kojom su u travnju 1941. godine došle na vlast, i ustaškom pokretu koji i za njih postoji samo nominalno, pa bi tek trebao nastati u procesu »stališke izgradnje« ili ostvarivanja ustaškog modela totalitarnog sustava.

Nakon 10. travnja 1941. godine, »na svim područjima u svome političkom i nacionalnom smislu«, ustaštvo se označava, »koliko legalan, toliko još više konstruktivan pokret« i kao »politički pokret sa svojim posebnim vlastodržačkim odlikama (autoritativni režim), pa zatim ideološki sa svojim antisemitskim i rasnim stavom, te kulturni i prirodni sa svim osebinaama noveuropskog kulturnog i prirodnog pokreta.«³⁾ S obzirom na to da je, prema ocjeni ustaških ideologa, protekla 1941. kao »najsudbonosnija« godina, težište izgradnje ustaškog pokreta imalo je pasti u 1942. godinu u koju je ustaštvo ušlo s velikim nadama i ambicijama. U vezi s tim Pavelić je, povodom prve godišnjice »Nezavisne Države Hrvatske«,

¹⁾ Na rad »Hrvatskog državnog sabora«, u okviru radova koji se njime nisu posebno bavili, dali su širi osvrt: Fikreta Butić — Ivan Jelić, *Prilozi za proučavanje historije NDH u razdoblju 1942 — 1943. godine*, Putovi revolucije, br. 1 — 2, IHRPH, Zagreb, 1963, str. 341 — 343; Ferdo Čulinović, *Organizacija vlasti i oružane snage u »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«*, Vojnoistorijski glasnik, br. 3, VII, Beograd, 1968, str. 139 — 141; Isti, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, VII, Beograd, 1970, str. 266 — 267. Vidi i: Mile Konjević, *O nekim pitanjima politike ustaša prema Hrvatskoj seljačkoj stranci 1941. godine*, neobjavljeni rukopis, str. 20 — 21; Isti: *O diferencijaciji među pristajama Hrvatske seljačke stranke 1942. godine*, neobjavljeni rukopis, str. 2 — 7.

Prema ocjeni Fikrete Butić i Ivana Jelića, »Sabor« je trebao »dati državnopravni karakter čitavoj politici« ustaša i poslužiti »samo za proklamiranje dotadašnje ustaške politike, kojoj je na taj način trebalo dati neko službeno opravdanje« (n. dj. str. 341 i 343).

Ferdo Čulinović je istakao da je pomoću »Sabora« Pavelić tražio »pristanak naroda Hrvatske na osnutak i postojanje »Nezavisne Države Hrvatske« i pokušao na taj način da je predstavi svijetu kao organiziranu državu (*Organizacija vlasti i oružane snage u »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«*, n. dj. str. 140 i *Okupatorska podjela Jugoslavije*, n. dj. str. 266).

²⁾ Naime, prema ustaškoj ocjeni, nakon uspostave »Nezavisne Države Hrvatske«, ustaštvo prestaje biti »ilegalna revolucionarna, teroristička i destruktivna organizacija« (*Hrvatska smotra*, br. 7 — 8, Zagreb, 1942, str. 400).

³⁾ *Hrvatska smotra*, br. 7 — 8, Zagreb, 1942, str. 400.

simbolično istakao da drugu godinu njezina postojanja treba iskoristiti za »zidanje zidova«, a zatim ustašku zgradu i »iznutra namjestiti.«⁴⁾ U tako, bez realiteta, zamišljenom procesu značajno mjesto imalo je pripasti i »Hrvatskom državnom saboru«, koji po svojim osnovnim koncepcijama, ne isključujući mu i druge namjene, predstavlja samo produžetak ustaške politike iz 1941. godine da se pridobijanjem pristaša HSS osigura šira i masovnija podrška ustaškom režimu. Naime, koncept »stališke izgradnje« dolazi u vrijeme kada je cjelokupno nastojanje u tom pravcu dalo slabe rezultate, pa stoga predstavlja još jedan pokušaj i izraz ukupnih nastojanja da ustaštvo osigura utjecaj u svim strukturama hrvatskog naroda.⁵⁾ Pri tom, zagovarajući klasnu harmoniju i deproletarizaciju radnika u smislu onemogućavanja klasne borbe, nude put kojim bi se, uz arbitražu ustaške države, izbjegla i kapitalistička eksploatacija i diktatura proletarijata. Dakle, ustaštvo hrvatskom narodu nudi ekonomski i politički korporativizam protkan hrvatskim nacionalizmom.⁶⁾ Ali, na toj relaciji nužna je konfrontacija i sa samim građanskim strukturama, a prije svega s HSS koja, s jakim demokratskim tradicijama, orijentacijom na zapadne demokratije i vlastitim političkim koncepcijama pruža otpor takvom kursu. To se prenosi i na ostale strukture, što je shvatljivo ako se ima u vidu da je HSS, bez obzira na prestrukturiranja u svojoj bazi u predratnom razdoblju procesa diferencijacije, još uvijek imala veliki utjecaj na znatan dio hrvatskog naroda. Upravo s tim utjecajem ustaše se sukobljavaju od uspostave svoje vlasti u »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj« nastojeći ga svladati i podrediti svojim političkim interesima. U tom pogledu »Hrvatski državni sabor« samo je jedan od pokušaja osvajanja pozicija u hrvatskom selu i nije slučajno što je u svojoj zastupničkoj strukturi trebao okupiti najveći broj predstavnika HSS. Dakle, sve evidentnijem distanciranjem pristaša, pa i rukovodilaca HSS od ustaškog pokreta i jačanju pozicija narodnooslobodilačkih snaga trebalo je suprotstaviti parolu o okupljanju hrvatskog naroda pod ustašku zastavu. »Sabor« je, mada njegova egzistencija nije u duhu ustaških načela i programa izgradnje nacionalsocijalizma, trebao poslužiti ne samo za podizanje autoriteta i davanja legitimiteta ustaškoj vlasti već i asociirati na tradicionalnu saborsku formu stvarajući privid o izrastanju hrvatske nezavisne države u skladu s povijesnim težnjama i principima hrvatskog povijesnog prava i tako psihološki djelovati na mase. Okupljanjem, pored ustaša, građanskih

⁴⁾ *Hrvatski narod*, br. 320 od 8. 1. i 399 od 12. 4. 1942.

⁵⁾ Odredbom o osnutku staliških i drugih postrojbi u okviru Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta, predviđeno je da njihov Glavni savez obuhvaća 16 raznih saveza počevši od Hrvatskog saveza radnika i Hrvatskog saveza seljaka do Hrvatskog saveza dobrotvornih društava. Istovremeno, »ustrojbe« imaju biti ustrojene na načelu postavljenog vodstva, politički nadzirane po ustaškom pokretu, a stručno vođene po višim ustrojenim i stručnim predstavnicima« (*Narodne novine*, br. 187 do 25. 11. 1941).

⁶⁾ U stvari, ustaštvo »teoretski zadržava sve što i kapitalizam«, ali cjelokupnu privredu stavlja pod nadzor i kontrolu ustaške »političke i društvene« moći (*Hrvatska smotra*, br. 7—8, Zagreb, 1942, str. 409). Ali, »društvenog sadržaja«, ističe Pavelić, »ne može imati za jedan narod ništa, što nije njegovo nacionalno, jer ispuniti svoju nacionalnost tuđim sadržajem, znači svoju nacionalnost u početku ubiti« (Isto, str. 412). Očito je, međutim, da Pavelić ovdje poistovećuje ustaštvo i hrvatstvo predstavlja-jući se zagovornikom hrvatskih narodnih interesa.

političkih struktura (pravaša, haesesovaca) i proustaški orijentiranih Muslimana i pojedinih Srba spremnih na saradnju sa ustaškom vlasti nastojalo se pokazati da »Nezavisna Država Hrvatska« predstavlja povijesni interes i ostvarenje vjekovnih težnji hrvatskog naroda i da ustaštvo predstavlja konačan izraz i sublimaciju svih narodnih htijenja od sredine XIX stoljeća do 1941. godine.

U cjelokupnoj igri oko »Hrvatskog državnog sabora« značajno mjesto pripada funkciji, ugledu i utjecaju narodnog zastupnika HSS. Naime, njezini narodni zastupnici su najneposrednije vezani uz pojedine sredine i strukture, a i raspolagali su s daleko većim autoritetom od pojedinih ustaških prvaka koji održavanjem »pouzdaničkih sastanaka«, nastoje pridobiti seljake za svoju politiku. Stoga nije neobično što je u vrijeme pripremanja »Sabora« došlo do prave potjere za pojedinim narodnim zastupnicima HSS s ciljem da ih, često i pod pritiskom, privole na podršku ustašama. U stvari, sve je podređeno osnovnom cilju: suzbijanju sve većeg utjecaja narodnooslobodilačkog pokreta i masovnog opredjeljivanja hrvatskog naroda za narodnooslobodilačku borbu. U vezi s tim može se postaviti i pitanje u kakvoj su korelaciji previranja u HSS i igra oko ustaškog sabora 1942. godine? Iz toga se, nadalje, nameće i pitanje nije li »Hrvatski državni sabor« izraz kompromisa prema HSS, a pogotovo kada se zna da nisu uspjeli raniji pokušaji pretakanja njezinih pripadnika u ustaški pokret. Čini se da je pri tom teško izdvojiti samo HSS, ali je očito da je »Sabor« izraz slabosti, a ne snage ustaškog režima. Isto tako on nije potvrda izgradnje ustaškog pokreta, već pokušaj da se prikrije njegova izolacija i služenje protuhrvatskim narodnim interesima. Daljnje odgovore na ta pitanja daju i neki podaci o karakteru ustaškog pokreta, ulozi seljaštva u koncepciji ustaške države i zamišljenoj strukturi »stališkog sustava«.

Kada se razmatra položaj »Sabora« u ustaškoj državi, mora se početi od činjenice da nacionalsocijalizam koji podržavaju i ustaše, kao izrazito anti-parlamentaran pokret ne priznaje liberalnu demokraciju. Takvo stajalište zastupa i ustaška država koja, kako kažu, »spada u red suvremenih autoritativnih država vođenim po snažnim narodnim pokretima, zasnovanim na načelu Vođe«, pri čemu ustaški pokret »treba predstavljati političku elitu hrvatskog naroda«. Zato »Sabor« i nije osnovan na načelima parlamentarne vladavine, a to ne može biti ni u budućnosti.⁷⁾ Uzevši u cjelini, ustaški ideolozi su u 1942. godini opsjednuti glorifikacijom funkcije države, te odnosom države i prava, države i seljačkog pokreta, države i ustaštva baveći se i pitanjem »Što je to zapravo država hrvatskom narodu — ne u međunarodnopravnom smislu nego i u psihološkom«. ⁸⁾ U svim tim kombinacijama »ustaška Hrvatska« imala je postati, dakako u fašističkom taboru, »uzor — država«. ⁹⁾ Razrađujući te kombinacije, ustaška štampa je puna tekstova o organizaciji i izgradnji ustaške države

⁷⁾ Aleksander Seitz, *Put do hrvatskog socijalizma*, Zagreb, 1943, str. 19 — 26.

⁸⁾ *Hrvatska smotra*, br. 3 — 4, Zagreb, 1942, str. 125.

⁹⁾ Isto, str. 172.

ističući u prvi plan principe totalitarnosti i autoritativnosti, pri čemu do mistifikacije uzdiže ulogu Poglavnika.¹⁰⁾

Što, dakle, za ustaše i njihovu politiku predstavlja »Hrvatski državni sabor«? Mada nije osnovan na parlamentarnim principima, on bi trebao biti nastavak tradicije i »čuvar neprekinute hrvatske državnosti«,¹¹⁾ pa je stoga i ustanovljen »na temelju hrvatskog poviestnog prava« s naročitom brigom da bude »naglašena veza i neprekinutost hrvatskih sabora u prošlosti i sadašnjosti«. ¹²⁾ Posebno je trebao uspostaviti »državnopravnu vezu, koju htjedose prekinuti u prošle 23 godine«, pa je za ustaše i Poglavnikova odredba od 13. ožujka 1942. godine »poviestni zakon«, jer ozakonjuje zaključak »Sabora« od 28. veljače »o proglašenju ništetnim svih državnopravnih čina od 1. prosinca 1918. do stvaranja Nezavisne Države Hrvatske i o prihvaćanju svih čina stvorenih od 10. travnja«. ¹³⁾ Ne može se, međutim, prihvatiti mišljenje da je »Sabor« osnovan zbog očuvanja kontinuiteta neprekinute hrvatske državnosti« s obzirom da za takvu tvrdnju nema osnova a, s druge strane, takav »kontinuitet« može osigurati ustaška država onakva kakva je bila prije i poslije postojanja toga kvazi sabora. Ipak, ne treba zanemariti ustaški kompleks kontinuiteta, te osjećaj izoliranosti i odbačenosti od životnih tokova i interesa hrvatskog naroda. Zato nije slučajno ni njihovo stalno naglašavanje tobožnje istovetnosti pravaškog, seljačkog i ustaškog pokreta kao ni neprekidno identificiranje s hrvatstvom. Čini se, međutim, da je važnija funkcija »Sabora« koja proizlazi iz sustava »stališke izgradnje«, mada ona nije došla do izražaja zbog propasti iluzija o okupljanju hrvatskog naroda u ustaškom pokretu. Inače se izričito navodi da »Hrvatski državni sabor nije uspostavljen kao institucija demokratskog političkog sustava nego kao predstavništvo hrvatskih narodnih stališa po suverenom obliku i sadržaju«. Dakle, takva njegova funkcija pretpostavlja »stališke postrojbe« tako »da svaki Hrvat mora biti obvezatno član svoje stališke postrojbe«. I tako se »Sabor«, bez ikakve zakonodavne inicijative, označava samo kao »suradnik i pomagač Poglavnika (...) u svim državnim poslovima«. ¹⁴⁾ Ali kako je Poglavnik za sve isključivo sam odgovoran, nije jasno u čemu se sastoji ta pomoć i suradnja. Jer, Poglavnik je taj koji ima zakonodavnu vlast i, štaviše, njegove »državno-pravne izjave i enuncijacije« koje se tiču »ustava i ustavne organizacije« imaju prema interpretaciji ustaških prvaka ustavnu sankciju. ¹⁵⁾

U vrijeme pripremanja i rada »Sabora« ponovo se aktualizira odnos ustaške politike prema selu. Naime, ustaše su već u toku »skupštinskog pokreta« u 1941. godini, kojem je bio cilj pridobijanje seljaka, poglavito pristaša HSS, za ustaški pokret, nastojale uvjeriti narod kako Poglavnik

¹⁰⁾ Evo nekoliko karakterističnih izjava: »Poglavnik nije nikada pogrješio otako je u svoje ruke preuzeo upravljanje sudbinom hrvatskog naroda«, »Štogaod Poglavnik čini: to je za dobrobit sviju nas«, »Nitko od nas nemože biti veći rodoljub od Poglavnika«, »U ustaškoj Hrvatskoj pripada vođenje politike jedino i samo Poglavniku«, »Poglavnik ima uvijek i u svakoj prilici pravo« (*Hrvatski narod*, br. 453 od 18. 6, 454 od 19. 6, 456 od 21. 6. i 471 od 9. 7. 1942).

¹¹⁾ *Hrvatska smotra*, br. 3 — 4, Zagreb, 1942, str. 226.

¹²⁾ Isto, str. 228.

¹³⁾ Isto.

¹⁴⁾ Isto, br. 9, Zagreb, 1942, str. 529.

¹⁵⁾ Isto, str. 525 — 527.

»postaje nosilac hrvatske narodne volje i oporuke Stjepana Radića«. ¹⁶⁾ Rado se ističe kako je već u ustaškim načelima naglašen položaj seljaka kada se navodi da svi »stališi u hrvatskom narodu, kojih su članovi pripadnici hrvatske krvi, imaju ne samo svoj korjen i porjetlo, nego i trajnu obiteljsku vezu sa selom«. ¹⁷⁾ Općenito, ustaška politika pridaje veliki značaj selu koje se također ima uklopiti u »stališke potrojbe« u čemu se i odražava »hrvatski korporativizam« ¹⁸⁾ odnosno totalitarnost ustaškog pokreta. ¹⁹⁾ Uloga seljaka u »Hrvatskom državnom saboru« posebno se naglašava uz stalno podvlačenje tobožnje identičnosti ustaštva i seljaštva te isticanje da je seljaštvo »našlo svoje smirenje u ustaštvu« i da je ono u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u većini pa »prema tome u hrvatskoj sabornici imaju biti seljaci kao najbrojniji« (podvlačenje nije moje — MK). ²⁰⁾ Jer »bez djelatne suradnje hrvatskog sela ne može biti ni ostvarenja hrvatske narodne zajednice u suvremenom obliku« (podvlačenje nije moje — MK). Seljaku se istovremeno obećava »novi poredak« na principima »europskog socializma« koji se razlikuje od »znanstvenog socializma« i »nema ništa zajedničko s internacionalističkim socializmom«. U skladu s tim »hrvatski socializam ima biti nacionalan«. ²¹⁾

Postavlja se pitanje kakve je rezultate donijela ustaška orijentacija prema selu i HSS, a posebno u 1942. godini kada dolazi do razbijanja politike »čekanja«, čija je temeljna zamisao počivala na izgradnji uporišta za različite političke kombinacije pomoću kojih je prozapadno orijentirana hrvatska buržoazija trebalo povratiti izgubljene pozicije po završetku rata. Očito su i ustaše kalkularale s kompromitacijom politike »čekanja« nastojeći privući mase koje napuštaju tu politiku. Drugim riječima, one i te kako računaju s diferencijacionim procesima u HSS, pa se u borbi za mase moraju konfrontirati s projugoslavenskom, odnosno mačekovskom strujom u stranci i narodnooslobodilačkim pokretom. Ali, ustašama je bilo jasno da im u ovom razdoblju prava opasnost dolazi od narodnooslobodilačkog pokreta, jer hrvatske mase, osuđujući i napuštajući jednu kontra-revolucionarnu politiku, nisu mogle prihvatiti politiku koja neposredno služi fašizmu i koja je uperena protiv životnih interesa hrvatskog naroda. Stoga pokušaji ustaškog manipuliranja s autoritetom i popularnošću narodnih zastupnika HSS nije moglo donijeti rezultate, jer pridobiti dio funkcionera nije značilo dobiti i bitku za mase. Pored toga, pojedini narodni zastupnici i funkcioneri stranke, zahvaljujući političkoj kompromitaciji ustaštva, počeli su trezvenije odmjeravati i određivati svoj odnos prema ustaškom režimu. Upravo u tome i jeste razlika između pristupanja nekih predstavnika stranke ustaškom pokretu u kolovozu 1941. godine i njihovog učešća u »Hrvatskom državnom saboru«. Te razlike naziru se u kontekstu ustaške propagande, koja je 1941. godine naglašavala kako su

¹⁶⁾ *Hrvatski narod*, br. 125 od 19. 6. i 171 od 4. 8. 1941.

¹⁷⁾ *Hrvatska smotra*, br. 3 — 4, Zagreb, 1942, str. 148.

¹⁸⁾ Isto, br. 9, Zagreb, 1942, str. 531.

¹⁹⁾ *Hrvatski narod*, br. 397 od 10. 4. 1942.

²⁰⁾ Franjo Bubanić, *Seljaštvo i ustaški pokret*, Zagreb, 1942, str. 92 — 102; »Seljaštvo i ustaštvo su jedno« naglašava Bubanić potežući ustaštvo od Matije Gupca i navodeći da je osnivanjem »Nezavisne Države Hrvatske« tobože nestalo izrabljivanje i pljačkanja seljaštva. Cjelokupan sklad vidi u stihovima: »Plug i brana Hrvatu su hrana a ustaša to mu je obrana« (Isto, str. 6 — 77).

²¹⁾ Aleksandar Seitz, n. dj. str. 26 — 30.

predstavnicu pojedinih organizacija i dijela aparata HSS na svoju inicijativu i s oduševljenjem pristupili u ustaški pokret, dok se sada ne krije da su ustaše inicijatori i organizatori saborske farse. To će u toku rada »Sabora« priznati i sam Poglavlak.

II

»Hrvatski državni sabor« uspostavljen je na temelju »hrvatskog poviestnog državnog prava«, a u njega ulaze: narodni zastupnici posljednjeg hrvatskog sabora iz 1918. godine, narodni zastupnici izabrani na Mačekovoj listi 1938, osnivači i doživotni članovi Glavnog odbora bivše Hrvatske seljačke stranke, članovi Vijeća bivše Hrvatske stranke prava izabrani 1919. godine, doglavnici, poglavni pobočnici i povjerenici Glavnog ustaškog stana te dva predstavnika Njemačke narodne skupine. Sastavljanje popisa članova »Sabora« povjereno je predsjedniku vrhovnog suda Nikoli Vukeliću s tim da u popis ne mogu ući osobe »koje su se ogriježile o probitke Nezavisne Države Hrvatske ili povriedile čast i ugled hrvatskog naroda.«²²⁾ Ovo je bilo upereno, prije svega, protiv dijela vodstva i onih narodnih zastupnika HSS koji su podržavali jugoslavensku kraljevsku vladu u Londonu.²³⁾ Naime, u kontinuitetu ustaške kontrarevolucionarnosti, početkom 1942. godine, u njihovoj politici ima primat nacionalističko-separatistička komponenta, pa stoga u projugoslavenskoj orijentaciji HSS vide glavnu opasnost s obzirom na to da u centralističko-hegemonističkim koncepcijama, kojih se ne odriče srpska buržoazija, nema mjesta za ustašku državu, a isto tako, jugoslavenstvo u bilo kojem obliku predstavlja negaciju ustaštva. Međutim, sve brži razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke revolucije prisililo je reakcionarne snage na međusobno približavanje i stvaranje kontrarevolucionarnog tabora. Tada i u ustaškoj politici više dolazi do izražaja kolaboracija u okviru bloka jugoslavenske buržoazije potiskujući, ali samo u taktičkom pogledu, nacionalističko-separatističku komponentu i stišavajući, samo djelomično, šovinističke strasti. U tim uvjetima dolazi do realizacije ideje o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi, a drugačije se ne može objasniti ni četničko-ustaško sporazumijevanje s obzirom na to da im se nacionalistički interesi međusobno sukobljavaju. Na toj relaciji priprema se i teren za približavanje HSS s ciljem da se njenim posredstvom osigura eventualna podrška zapadnih demokracija.

²²⁾ Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru od 24. siječnja 1942, Narodne novine, br. 22 od 27. 1. 1942.

²³⁾ Tako predsjednik ustaškog vrhovnog suda u obrazloženju popisa članova »Hrvatskog državnog sabora« navodi da u popis nisu ušli oni koji su: napustili područje »Nezavisne Države Hrvatske (...) koji su se, iako od naroda izabrani, dali naknadno imenovati ili birati za senatore (...) koji su dobili vjerodavnice, iako nisu dobili potreban broj glasova« i »koji su neposredno prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske uzradili protiv uspostave, napose stupivši dobrovoljno u prevratničku vladu generala Simovića, koja je vlada bivšu državu uvela u rat protiv saveznika, i koji su hrvatske vojnike pozivali, da se bore protiv saveznika«. Inače, od osnivača bivše Hrvatske seljačke stranke u popis su ušla samo dva živa člana. Popis izričito govori o članovima Sabora, dok su ih neki ustaški ministri kasnije nazivali i zastupnicima (Popis članova Hrvatskog državnog sabora, Narodne novine, br. 31 od 7. 2. 1942).

Trajanje »Sabora« ustanovljeno je do kraja 1942. godine s tim da se donese nova zakonska odredba »o ustrojstvu i zasjedanju Hrvatskog državnog sabora«. Predviđeno je da će se njegov rad odvijati prema poslovniku koji je vrijedio za sabor iz 1918. godine.²⁴⁾

U popisu koji je sastavio Nikola Vukelić našlo se 203 člana od kojih je, prema socijalnoj strukturi, bilo: 67 seljaka, 11 odvjetnika, 10 obrtnika, 9 trgovaca, 9 kanonika i župnika, 8 činovnika, 7 doglavnika, ministara i oponumčenih ministara, 6 profesora, 4 velika župana, 3 oficira, 3 općinska načelnika, 3 posjednika, 3 liječnika, 2 novinara, 2 radnika, 50 bez oznake zanimanja i 6 ostalih profesija. Dakle, socijalna struktura »Sabora« ukazuje da je njegovim tvorcima više bilo stalo da mu osiguraju proustaški karakter i onemogućie eventualnu pojavu opozicije, a manje da ga uredi po sistemu »staliških postrojbi«, mada ima članova iz gotovo svih socijalnih kategorija. Najviše je seljaka, ali su po brojnosti na drugom mjestu oni bez oznake zanimanja. To su mahom proustaški orijentirani intelektualci, ustaški funkcioneri i ideolozi kao, na primjer: Mijo Bzik, Eugen Kvaternik, Blaž Lorković, Ademaga Mešić, Ivan Oršanić, Ante Pavelić, Aleksandar Seitz, Lovro Sušić i drugi. I broj svećenika, profesora i odvjetnika nije proporcionalan njihovom udjelu u ukupnoj strukturi stanovništva. Nasuprot tome, u »Sabor« su ušla samo dva »radnika« od kojih je jedan Alojz Pećnik, dugogodišnji funkcioner HRS, a drugi činovnik na željeznici.²⁵⁾ Takav »Sabor« trebao je Paveliću, s jedne strane, poslužiti kao neka vrsta parlamentarne kulise i inkarnacija hrvatske državnosti, a s druge, kao izraz i dokaz učvršćenja ustaškog pokreta. Međutim, njegova egzistencija je izraz upravo obrnutog stanja i koncesija koje ustaše čine na razne strane. Za ovaj prilog je važna ona njegova funkcija koja, poigravajući se s ugledom sabora kao vjekovne institucije hrvatskog naroda, treba stvoriti utisak o novoj političkoj klimi u »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj« i o njezinom tobožnjem prerastanju u državu hrvatskog naroda.

Što se tiče načina izbora članova »Sabora« prema predsjedniku Vrhovnog suda, odnosno volji ustaškog vodstva, očito se, prema njihovoj ocjeni, dosta zastupnika izabranih na prosinačkim izborima 1938. godine ogriješilo »o probitke Nezavisne Države Hrvatske«.²⁶⁾ Naime, od ukupnog broja tih zastupnika svega 51 ih je ušlo u »Hrvatski državni sabor«. Kako je taj broj znatno manji od broja seljaka i odvjetnika koji su mahom predstavljali HSS, treba zaključiti da su proustaški predstavnici stranke ušli u »Sabor« po drugom osnovu. U stvari, to su oni koji su među prvima pristupili ustaškom pokretu i sudjelovali u stvaranju »Nezavisne Države Hrvatske«. To je potrebno istaći, jer se ni onim narodnim zastupnicima HSS koji su se odazvali zasjedanju »Sabora« ne može

²⁴⁾ Zakonska odredba o Hrvatskom državnom saboru od 24. siječnja 1942, *Narodne novine*, br. 22 od 27. 1. 1942.

²⁵⁾ Popis članova Hrvatskog državnog sabora, *Narodne novine*, br. 31 od 7. 2. 1942.

²⁶⁾ Od narodnih zastupnika, izabranih na Mačekovoj listi, u prosinačkim izborima 1938. godine u Hrvatski državni sabor nisu izabrani, osim nekih iznimaka, zastupnici srpske nacionalnosti te oni koji su podržavali projugoslavensku orijentaciju vodstva. Tako su otpali mnogi istaknuti prvaci HSS kao: Josip Torbar, Ivan Pernar, Toma Jančiković, Mihovil Pavlek Miškina, Antun Babić, Ivan Andres, Bariša Smoljan, Paško Kaliterna i drugi. Uporedi o tome popis članova Hrvatskog državnog sabora, (*Narodne novine*, br. 31 od 7. 2. 1942) i obavijesti o rezultatima prosinačkih izbora 1938. godine (*Jutarnji list*, br. 9659 od 15. 12. i br. 9660 od 16. 12. 1938).

poreći proustaška orijentacija, mada su neki od njih pod pritiskom došli u Zagreb. Prema tome, navedenu razliku treba tražiti u grupi bez oznake zanimanja i među doglavnica, poglavnim pobočnicima i povjerenicima Glavnog ustaškog stana.²⁷⁾

»Odpis« Poglavnika od 11. veljače 1942. godine sazvan je »Hrvatski državni sabor« za 23. veljače iste godine.²⁸⁾

Iako u Zakonskoj odredbi o »Hrvatskom državnom saboru« stoji da će on poslovati po poslovniku sabora iz 1918. godine, ipak je Zakonskom odredbom od 20. veljače 1942. godine donesen Poslovnik kojim se regulira način otvorenja, konstituiranja i rada »Sabora«. Posebno je preciziran način otvorenja i to tako da će »dobni« predsjednik pozvati prvog bilježnika koji će pročitati Poglavnikov »odpis« o sazivu »Sabora«, a zatim odrediti 19 članova koji će otići po »državnog poglavara« i kada se on pojavi, rad se nastavlja svečanim otvorenjem i čitanjem »poglavarove« poslanice.

Prava i dužnosti članova »Sabora« uglavnom se svode na prisustvovanje saborskim i odborskim sjednicama i na mogućnost postavljanja upita i prijedloga putem saborskih odbora kojih je ustanovljeno 9, i to za: rizničarske poslove, narodno gospodarstvo i promet, nastavne poslove, pravosudne i bogoštovne poslove, zdravstvene poslove, društveno-udružbene poslove, molbenice, ovjerovljenje i nepovrijedivost i saborske poslove.²⁹⁾

Nakon velikih priprema, »Sabor« je svečano otvoren 23. veljače 1942. godine. Uoči početka njegova rada, pred Poglavnikom je održan »mimohod«, a zatim je on, prema Poslovniku, pozvan u Sabornicu gdje je pročitao svoju poslanicu. Pošto je Marko Došen, »dobni« predsjednik »Sabora« izrazio zahvalnost Paveliću na riječima koje je uputio posredstvom poslanice, svi prisutni krenuli su u crkvu sv. Marka, gdje ih je uz misu zahvalnicu pozdravio nadbiskup Alojzije Stepinac, dok je dovu za članove-muslimane održao zagrebački muftija Ismet Muftić.³⁰⁾

I tako Stepinac u vrijeme kada se u raznim sferama vrši sve evidentnije distanciranje od ustaškog režima, bezrezervno pozdravlja inauguriranje ustaškog sabora riječima:

²⁷⁾ Od narodnih zastupnika, izabranih na Mačekovoj listi, u prosincu 1938. godine u Hrvatski državni sabor su predviđeni: Ivan Sigurnjak, Matija Mogaš, Rudolf Sušić, Lovro Sušić, Franjo Borić, Ante Cividini, Ivan Robić, Franjo Novosel, Ivan, Banković, Karlo Mrak, Stjepan Tonković, Ivan Martinčić, Ante Odić, Đuka Kemfelja, Juraj Antolović, Ljudevit Tomašević, Dane Malić, Mato Domović, Ivan Petković, Tomo Baburić, Franjo Hegeduš, Andrija Pavlič, Filip Markotić, Tomo Vojković, Luka Beković, Mijo Stuparić, Emil Tanay, Stjepan Hefer, Martin Mesarov, Mijo Ipša, Josip Palač, Ignac Terihaj, Stipe Matijević, Ivan Majcen, Stipo Balentović, Stjepan Martinić, Milutin Mayer, Alojz Pečnik, Andrija Papa, Mesud Kulenović, Nlko Ljubičić, Stipe Radman, Mato Nikić, Ivan Petar Mladineo, Mato Goreta, Josip Berković, Niko Bjelovučić, Pavao Krce, Ante Budimirović, Ivan Čelan i Živan Kuvedžić. Usporedi o tome Popis članova Hrvatskog državnog sabora (*Narodne novine*, br. 31 od 7. 2. 1942) i obavijesti o rezultatima prosinačkih izbora 1938. godine (*Jutarnji list*, br. 9659 od 15. 12. i br. 9660 od 16. 12. 1938).

²⁸⁾ *Narodne novine*, br. 34 od 11. 2. 1942.

²⁹⁾ Isto, br. 43 od 21. 2. 1942.

³⁰⁾ *Hrvatska smotra*, br. 3 — 4, Zagreb, 1942, str. 260 — 261.

»Poglavniče!

U času kad hrvatski sabor, taj starodrevni simbol hrvatske državnosti, idući svijetlim tragovima prošlosti, želi zajedno s Vama, glavarom Nezavisne Države Hrvatske, na svoj rad sazvati blagoslov Boga Stvoritelja, ne mogu a da ne progovorim i ja kao predstavnik crkve božije.³¹⁾ Nešto kasnije, on će u pismu papi tvrditi da je »katolicizam usko vezan za opstanak Hrvatske Države, njegov opstanak uz njezin opstanak, njegov spas uz njezin.«³²⁾

U spomenutoj poslanici Pavelić se s kraljevske visine obraća članovima ustaškog sabora riječima: »Častni, poštovani, poglaviti, velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni i vjerni!«³³⁾ Inače, veći dio njezina sadržaja odnosi se na značaj saborske institucije, ali se istovremeno, u toj »poviestnoj poslanici«, ne zaboravlja izraziti zahvalnost »velikim i bogodanim« vođama Hitleru i Musoliniju. Zatim se ukazuje na karakter i strukturu »Sabora« kada se ističe da su u njemu zastupljeni predstavnici Hrvatske stranke prava i Hrvatske seljačke stranke, koje predstavljaju »pokret hrvatskog državnog prava i pokret hrvatske seljačke čovječnosti«, te ustaša koji su, kako kaže, objedinili i ostvarili težnje oba »pokreta«. Posebno je naglašena uloga sela koje je »najveći činbenik u našem narodnom životu« pa će stoga i raditi na »podizanju seljačkog gospodarstva i namicanju svega onoga, što seljak u svom gospodarstvu treba«. Pošto je zamolio božiji blagoslov, Pavelić je proglasio »Sabor« otvorenim.³⁴⁾

III

Rad je nastavljen razmatranjem izvještaja verifikacionog odbora, koji je utvrdio da zasjedanju prisustvuje svega 133 člana »Sabora«. Naknadnim priznavanjem »vjerodajnica«, taj broj je povećan na 143, što znači da se ravno 60 članova nije odazvalo zasjedanju.³⁵⁾ U toku rada još je bilo pojedinačnog priznavanja »vjerodajnica« i naknadnog imenovanja članova »Sabora«, ali to nije moglo bitnije utjecati na njihov ukupni broj. Zanimljivo je da se od 51 člana, koji su stranački pripadali HSS, njih 24 nije odazvalo zasjedanju. Jedni su kao razlog nedolaska naveli bolest, prometne poteškoće, neprimanje »vjerodajnica«, drugi su se zahvalili opravdavajući se starošću i slično, a treći se uopće nisu javljali. Neki od ovih posljednjih su pristupili narodnooslobodilačkom pokretu, kao što je to učinio Pavao Krce, koji će kasnije na prvom zasjedanju AVNOJ-a biti i član njegova radnog predsjedništva. Stoga se čini da je

³¹⁾ Sudenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima, Zagreb, 1946, str. 201.

³²⁾ Isto, str. 306.

³³⁾ Brzopisni zapisnik I sjednice Hrvatskog državnog sabora održane dne 23. veljače 1942 (dalje: Brzopisni zapisnik...), *Narodne novine*, br. 44 od 23. 2. 1942;

Sabor je trebao razvijati reminescencije na prošlost. »Zato je vanjski oblik otvorenja sabora bio u skladu s tradicijom« (*Hrvatska smotra*, br. 3 — 4, Zagreb, 1942, str. 228).

³⁴⁾ Brzopisni zapisnik I sjednice od 23. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 44 od 23. 2. 1942.

³⁵⁾ Brzopisni zapisnik II sjednice od 23. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 45 od 24. 2. 1942.

tačna informacija Ive Lole Ribara od 17. ožujka 1942. godine kada navodi da se zasjedanju nije odazvalo 37 zastupnika HSS, dok je grupa od 35 njihovih drugova zajedno s grupom starih starčevićanaca obrazovala »neku stidljivu opoziciju« koja je tražila oslobođenje Mačeka, raspuštanje koncentracionih logora, te prestanak progona Srba i Židova. Pavelić se na to nije ni osvrnuo, već je samo objasnio razloge Mačekove konfiscacije.³⁶⁾ Što se tiče broja zastupnika HSS u »Saboru«, po ovoj računici proizlazi da ih je u njega bilo imenovano oko 70, od kojih se polovica nije odazvala na zasjedanje.³⁷⁾ Utvrdili smo da je u »Sabor« nominiran 51 član HSS, ali ih je dio ušao i po drugom osnovu. To dalje znači da je podatak koji navodi Ivo Lola Ribar gotovo istovetan s ustaškim izvorima i da se može smatrati vjerodostojnim. Inače, od ukupnog broja članova, mnogi nisu prisustvovali narednim sjednicama, pa je predsjednik »Sabora« morao konstatirati na V sjednici »jednu žalosnu činjenicu, da na ovim sjednicama jučer i danas fali preko 30 naših drugova, koji su na prvoj sjednici u ponedjeljak prisustvovali.«³⁸⁾

»Sabor« je prvo saslušao ekspozice ministra vanjskih poslova Mladena Lorkovića, koji je, govoreći o položaju »Nezavisne Države Hrvatske«, podvukao da ona leži na »svjetsko-historičkom razmeđu zapada i iztoka«, što se u ustaškoj politici i propagandi često lansira kao protuteža napuštanju pomorske orijentacije. Naime, Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. godine, Pavelić je prepustio Italiji gotovo sav hrvatski pomorski prostor. Dakle, granicom na Drini ustaše tobože drže »stražu na unutrašnjem bedemu mediteransko-srednoeuropskog prostora prema opasnoj i za europsku uljudbu često pogubnoj dinamici iztoka«. Veliki dio izlaganja odnosi se i na aktivnost ustaške organizacije između dva rata pri čemu se bez skrupula tvrdi da politika »Nezavisne Države Hrvatske odgovara osnovnom pravcu hrvatske europske orijentacije stare preko tisuću ljeta«. Što se tiče jadranske orijentacije, ustaškoj državi je dovoljno iskreno i tijesno prijateljstvo mediteranskog fašističkog imperija. To, što je tome savezniku poklonjena gotovo cijela jadranska obala, ustaše uopće ne smeta. Štaviše, oni u Rimskim ugovorima vide jedan od

³⁶⁾ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom II, knj. 5, Vojnohistorijski institut, Beograd, 1955, 157 — 158.

³⁷⁾ Usporedi popis predsjednika Vrhovnog suda, *Narodne novine*, br. 31 od 7. 2. 1942;

Inače, teško je utvrditi tačan broj članova »Sabora«, jer su podaci o broju onih koji se nisu odazvali na zasjedanje, kao i o razlozima njihova nedolaska veoma kontradiktorni. O nekim članovima ustaše jednostavno nisu imale nikakvih podataka. Praktično je na zasjedanjima prisustvovao broj članova koji se našao u Zagrebu. Jedino su pouzdanije informacije o onima koji su se »zahvalili« i povratili »vjerodajnice«. To su: Ivan Robić, Ivan Banković, Franjo Novosel, Franjo Škrinjar, Adam Jurić, Karlo Mrak, Marko Marković, Andrija Pavelić, Ivan Martinčić, Martin Mesarov, Franjo Rafaj, Fabijan Lenard, Niko Bjelovučić, Ljudevit Tomašić (Arhiv Hrvatske Zagreb — dalje: AHZ, k. 6, Predsjednički spisi br. 342, Dopis predsjedništva HDS od 24. 3. 1942, Predsjedniku vrhovnog suda), Mijo Ipša, Ivan Božičević, Jakob Zoko (Isto, br. 465, Dopis predsjedništva HDS od 7. 4. 1942, Predsjedniku vrhovnog suda), Ivan Petar Mladineo, Marko Suton i Kazimir Kušnjačić (Isto, br. 740, Dopis predsjedništva HDS od 17. 4. 1942, Predsjedniku vrhovnog suda).

Za one koji se uopće nisu javljali ustaše su tražile od područnih vlasti da utvrde razloge njihovog nedolaska.

³⁸⁾ Brzopisni zapisnik V sjednice od 25. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 48 od 27. 2. 1942.

temeljnih stupova svoje egzistencije i to svoje gledište nastoje prenijeti na hrvatski narod uvjeravajući ga kako je sve to učinjeno u njegovom interesu.

Interesantne su Lorkovićeve reminiscencije na ulogu ustaša u travnjaškom ratu 1941. godine. Tih dana, kako kaže, »planuo je obći hrvatski narodni ustanak, u toku kojeg su hrvatski vojnici, ustaše, te građanska i seljačka zaštita u nevjerovatno kratko vrijeme posvuda preuzeli vlast i raztjerali potučene skupine srbske vojske i dočekivali sa oduševljenjem dolazak savezničkih njemačkih i talijanskih četa«. Taj tobožnji ustanak je »doprinio znatan udio toliko brzom slomu Jugoslavije«. Ovim se, očito, želi istaći kako su ustaše od početka uživali podršku širih slojeva hrvatskog naroda. Stoga ne prezaju ni od iskrivljavanja historijske istine.

Inače, u toku 1942. godine ustaške nade za opstanak njihove kvilinske tvorevine sve više se vežu uz očekivanu pobjedu Njemačke na istočnom bojištu. Ta očekivanja počivala su na uvjerenju da Sovjetski Savez nije iskoristio rusku zimu i da će u toku proljeća uslijediti nova inicijativa njemačkih snaga. Zaključujući svoje izlaganje, Lorković je istakao da je Hrvatska stoljećima krvarila za Evropu i da je sve žrtve »naplatila« 10. travnja 1941. godine.³⁹⁾

Zatim je govorio Andrija Artuković i podvukao kako je taj sabor značajan činilac, mada je riješen bilo kakve zakonodavne inicijative i mogućnosti značajnijeg utjecaja na zbivanja u »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«. Njegovu simboličnu funkciju, u tom pogledu, posredno je potvrdio i sam Artuković označivši ga samo suradnikom Poglavnika i ustaške vlade.⁴⁰⁾

Mirko Puk, ministar bogoštovlja i pravosuđa, suprotstavio se stajalištu da je autoritativna država ustrojena na principu diktature. Pri tom je tražio mjesto i za »Sabor« navodeći da je ustaška država »osnovana na principu vladanja najboljih (...) država vladanja vođe kao najboljeg u narodu, uz saradnju ostalih dobrih i ponajboljih članova zajednice jednog naroda, prema kojoj pravnoj formi vođa odlučuje nakon saslušanja tih svojih suradnika i stvara sam svoje odluke«. Ovdje Artuković očito vidi ustaštvo kao političku elitu, ali i mjesto »Hrvatskog državnog sabora« koji bi, prema tome, predstavljao nešto poput Velikog fašističkog vijeća kod Mussolinija. Zadržavajući se na vjerskim pitanjima, osporio je starokatoličkoj crkvi prava »zakonite« vjere priznajući samo katoličku »zapadnog i istočnog obreda«, muslimansku i evangelističku augsburške vjeroispovijesti.⁴¹⁾ Praktično se favorizira rimokatolička vjeroispovijest, a islamska se s njom samo formalno izjednačuje. Treba se samo podsjetiti da je prelaz na islam ograničavan, dok se nasuprot tome, vršilo nasilno pokatoličivanje.

Slijedeći govornik bio je Vladimir Košak, prema kojemu je osnovni kriterij društvenih odnosa: »Država iznad svega«. Poanta njegova izla-

³⁹⁾ Brzopisni zapisnik III sjednice od 24. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 46 od 25. 2. 1942.

⁴⁰⁾ Isto.

⁴¹⁾ Brzopisni zapisnik IV sjednice od 25. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 47 od 26. 2. 1942.

ganja je da uz krvne žrtve narod mora snositi i materijalne troškove ustaškog aparata i države.⁴²⁾

Poslije Košakova izlaganja, a na prijedlog Kvaternika, zaključeno je da svi prisutni prisustvuju predaji automobila Poglavniku koji mu je stigao kao Hitlerov poklon.⁴³⁾

Potom je »Sabor« nastavio rad izlaganjem Dragutina Totha, ministra trgovine, obrta i veleobrta, koji je doveo u funkcionalnu vezu potrebe kapitala i rada u korporativnom sustavu. Pri tom se naročito založio za što veći opseg proizvodnje, jer se tobože time udaraju temelji nove države. U stvari, riječ je o proizvodnji za ratne potrebe fašističkih država. Hrvatska seljačka gospodarska zajednica, prema njegovim riječima, osnovana je na načelima Radićeva učenja s ciljem da se »selo gospodarski organizira«. Međutim, očito je da se selo ističe u prvi plan zbog problema prehrane, jer ustaška vlada neće »dopustiti da ostanu bez kruha djeca i žene onih, koji danas s puškom u ruci brane krvlju stečenu slobodu!« U skladu s mjerama racioniranja, javlja se ideja da se za potrebe radnika i seljaka izrađuje »jednolična obuća« i odjeća. Usprkos sve većim poteškoćama ustaše obećavaju »vratiti« seljačku kupovnu moć. Toth je na kraju naveo da je najvažniji trgovački partner »Nezavisne Države Hrvatske« Njemačka, ali je skrivao da je ona sistemom klijinga, u stvari, financirala ratne potrebe njemačke industrije.⁴⁴⁾

Josip Dumandžić, ministar seljačkog gospodarstva, ponavljao je ustaške fraze o tome kako je seljaštvo »temelj i izvor narodnog života« i kako gospodarska snaga ustaške države počiva na seljačkim gospodarstvima. Potom je govorio o pojedinim granama poljoprivredne proizvodnje zalažući se za što intenzivniju obradu zemlje i što veće prinose. Na kraju je najavio petogodišnji plan kao gospodarsku osnovu za cijelu državu.⁴⁵⁾

Ivica Frković je u svom izvještaju eksplicirao značaj šuma i ruda.⁴⁶⁾

Zatim je govorio Lovro Sušić, »ministar udružbe«, koji je isticao da su hrvatski radnici od osnutka »Nezavisne Države Hrvatske« pokazali divne primjere narodne svijesti i samostege« i tobožnju brigu ustaške države za njih.⁴⁷⁾

O problemima zdravlja govorio je Ivo Petrić.⁴⁸⁾

Na narednoj sjednici Hilmija Bešlagić, ministar javnih radova opširno je nabrajao prometnice koje će se rekonstruirati ili izgrađivati.⁴⁹⁾

U dotadašnjem radu »Sabora« njegovi članovi su samo primali na znanje ministarske izvještaje, ali se najednom Vladimir Prebeg usudio primijetiti da je promet na željeznici »strašan« radi zakašnjenja vlakova, prenatrpanosti i hladnoće u vagonima. Međutim, predsjednik i neki čla-

⁴²⁾ Isto

⁴³⁾ Isto.

⁴⁴⁾ Brzopisni zapisnik V sjednice od 25. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 48 od 27. 2. 1942.

⁴⁵⁾ Isto.

⁴⁶⁾ Isto

⁴⁷⁾ Brzopisni zapisnik VI sjednice od 26. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 49 od 28. 2. 1942

⁴⁸⁾ Isto, *Narodne novine*, br. 50 od 2. 3. 1942.

⁴⁹⁾ Brzopisni zapisnik VII sjednice od 26. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 52 od 4. 3, 53 od 5. 3, 54 od 6. 3, 55 od 7. 3, 56 od 9. 3. i 57 od 10. 3. 1942.

novi »Sabora« odmah su ga upozorili da se »ovdje ne može upuštati u razprave o izvješćima pojedinih ministara jer je ovo ustaška država, a nikakva demokracija.«⁵⁰⁾

O problemima odgoja i obrazovanja govorio je Stjepan Ratković zadržavajući se na njihovim ciljevima koji su određeni duhom ustaške ideologije.⁵¹⁾

Ivo Bulić je obećao sanaciju ratnih posljedica, melioracione radove, izgradnju cesta, željeznica i stanova.⁵²⁾

Na istoj sjednici govorio je Slavko Kvaternik, »ministar hrvatske državne oružane snage«, dokazujući da su »Hrvati ratnički narod od vjeka« i obećavajući da će »nova hrvatska vojska« biti »stvorena do konca ove godine«. Posebno je odao priznanje »četama, koje se već mjesecima bore sa četničko-komunističkim bandama« ne krijući ulogu fašističkih država u održanju ustaške države. Stoga je izrekao posebnu zahvalnost Führeru i Duceu.⁵³⁾

Na posljednjoj IX sjednici održanoj 28. veljače 1942. godine govorio je i sam Pavelić. On je ponovio ranije izrečene tvrdnje da je hrvatski narod »konačno postigao svoj najviši politički cilj, državnopravni cilj, stekavši uskrsnulu Nezavisnu Državu Hrvatsku. Čini se da je u kontekst propagandne parole o približavanju države narodu stavio u službu i »Sabor«. Stoga u cjelokupnoj kampanji treba gledati nastojanje da se prevlada jaz između ustaša i hrvatskog naroda. Ne naglašava se bez razloga da je došlo vrijeme da u radu države »sudjeluju svi«, a u prvom redu članovi »Sabora« koje on identificira s ustašama. Ali, suprotno tome, on je »nepozvan po nikome, nesiljen, pa niti i nemoljen od nikoga« donio odluku da se uspostavi »Hrvatski državni sabor« taj »starodrevni hrvatski državni i narodni ustavni činbenik«. I opet nije jasno u čemu je ustavna funkcija »Sabora«. Pored toga, Paveliću je smetalo (a i postavljeno mu je pitanje) kako uskladiti egzistiranje »Sabora« s autoritativnim sistemom. Međutim, u svom govoru nije dao odgovor na to pitanje, kao ni na dileme zašto je zapravo ustanovljen i sazvao taj kvazi sabor. Samo je naveo da nema okoline u izvršavanju državnih dužnosti i »da je ipak potrebno imati okolinu«. Opširno je odgovorio na pitanje što je s Mačekom. Pri tom je ponovio raniju ustašku ocjenu kako je vodstvo HSS u travnju 1941. godine »zatajilo«, a pogotovo je iznevjerilo očekivanja ulaskom u Simovićevu vladu. Izražava bojazan da su neki htjeli doći u vezu s Mačekom i »stvoriti takvu situaciju, da i on može doći pod udar kaznenog zakona i protiv svoje volje«. I zato je za njega odredio »jedan prisilni boravak u toliko, da bude onemogućen ovaj i ovakav kontakt, u interesu njegovom, u interesu naroda i u interesu državnom«. Vraćajući se na rad »Sabora«, podvukao je da su ministri izložili svoje, a da zastupnici sada u saborskim odborima mogu »iznieti svoje priedloge«. I to je sve što mogu učiniti. Zatim je govorio o

⁵⁰⁾ Isto, *Narodne novine*, br. 58 od 11. 3. 1942.

⁵¹⁾ Isto, *Narodne novine*, br. 59 od 12. 3, 60 od 13. 3, 61 od 14. 3, i 62 od 16. 3. 1942.

⁵²⁾ Brzopisni zapisnik VIII sjednice od 27. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 63 od 17. 3, 64 od 18. 3, 65 od 20. 3, 66 od 21. 3, 67 od 23. 3, 68 od 24. 3, 69 od 26. 3, 70 od 27. 3. i 71 od 28. 3. 1942.

⁵³⁾ Isto, *Narodne novine*, br. 72 od 30. 3. 1942.

vjerskim i jezičkim pitanjima, a potom napao predstavnike HSS, koji sjede u londonskoj vladi. Na kraju je naveo da u »hrvatskom narodu seljaštvo nije samo izvor svakoga dobra i bogatstva nego je i samo po sebi narod, koji znađe gospodariti i odlučivati, a ne samo biti sredstvo izrabljivanja.«⁵⁴⁾

Nakon Pavelićevog govora, prihvaćena je izjava: »Hrvatski državni sabor, kao predstavnik hrvatskog naroda u svom njegovom historijskom i državnom opsegu, izjavljuje, da su svi državni čini, koji su od 1. prosinca 1918. g. i poslie toga sve do osnutka Nezavisne Države Hrvatske dana 10. travnja 1941. godine doneseni, a tiču se hrvatskog naroda i državne njegove samobitnosti, za nj bez svake pravne moći i zato ništetni. Ujedno ovaj državni sabor izjavljuje, da sve državne čine, donesene prigodom osnutka Nezavisne Države Hrvatske i poslie toga do danas, pozdravlja i prihvaća u punoj moći i čitavom državnom području hrvatskog naroda.«⁵⁵⁾ Postavlja se pitanje nije li upravo ovakva izjava nedostajala ustašama u moru njihove zakonodavne djelatnosti u nastojanju da se formalno utvrde tobože isti interesi hrvatsstva i ustaštva. O tome naročito govori drugi dio izjave kojim »Sabor« pozdravlja i prihvaća sve ustaške čine od osnivanja »Nezavisne Države Hrvatske« do 28. veljače 1942. godine.

»Sabor« se ponovo sastavio i nastavio s radom 10. travnja 1942. godine svečanom sjednicom povodom godišnjice ustaške države. U uvodnom izlaganju njegov predsjednik se potužio, ali samo posredno, na poteškoće koje ustašama zadaju snage narodnooslobodilačkog pokreta. Zatim je govorio Pavelić. Spominjući značaj godišnjice, zahvalio je Führeru i Duceu i njihovim vojskama, a zatim istakao da su u proteklih godinu dana udareni temelji »hrvatskoj vojsci« i ustaškoj upravi u zemlji. »Hrvatski državni sabor« Pavelić ubraja među značajnije tekovine ustaške politike i na kraju izražava potpunu podršku svojim fašističkim saveznicima. Kada govorio o ustaškoj državi, Pavelić poručuje revolucionarnim snagama hrvatskog naroda kako je tobože hrvatski narod »htio i tražio« uspostavu »Nezavisne Države Hrvatske« i da se stoga neće »dati zavesti bolestnim boljševičkim idejama« protiv kojih su se ustaše spremne boriti i na istočnom ratištu.⁵⁶⁾

⁵⁴⁾ Brzopisni zapisnik IX sjednice od 28. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 74 od 1. 4. 1942.

Prema tome Pavelić je prvi progovorio o ulozi »Sabora«, ali se o tome kasnije razgovaralo u pojedinim odborima i u ustaškim vrhovima. Htjelo se da on bude »točka spojnica prošlosti, sadašnjosti i neposredne budućnosti« uz isticanje da je »razpadom Jugoslavije nastao upravo kao u slučaju raspada Habsburške Monarhije« t. j. da se sabor »tada nije zaključio nego na neodređeno vrijeme odgodio«. Očito je, međutim, da se ustaški pravnici nisu pri tom pozivali ni na kakve pravne norme. Isto tako je bilo pokušaja da se objasni uloga sabora u autoritativnoj državi pri čemu se pošlo od kombinacija da je NDH »sretna kombinacija« autokratskih i demokratskih tendencija. Ali, ovakva pitanja u javnosti nisu pokretana, jer čim se traži mjesto sabora u državi, nameće se problem podjele vlasti. Ustaše, međutim, za to nisu htjeli ni čuti (AHZ, Predsjednički spisi, k. 2, br. 331).

⁵⁵⁾ Brzopisni zapisnik IX sjednice od 28. 2. 1942, *Narodne novine*, br. 74 od 1. 4. 1942.

⁵⁶⁾ Brzopisni zapisnik X sjednice od 10. 4. 1942, *Narodne novine*, br. 81 od 13. 4. 1942.

Nakon Poglavnika, govorio je Mate Jagatić izražavajući nadu da će sada biti lakše, jer je tobože sav narod prihvatio ustaški režim. I on je ustvrdio da je »nemoguće posijati razdor u hrvatskim narodnim redovima«.⁵⁷⁾

Naredna sjednica održana je 11. travnja i na njoj je saopćeno da je 14. zastupnika povratilo svoje »vjerodajnice«.⁵⁸⁾ Zatim je podnio izvještaj Mirko Košutić, predsjednik pravosudnog i bogoštovnog odbora, koji je za raspadanje kućnih zadruga okrivio pretjerani individualizam. Da se to spriječi preporučio je, po ugledu na njemački »zakon o nasljednom domu«, donošenje zakona o seljačkom domu koji bi, polazeći od patrijarhalnih načela, davao prvenstvo muškim potomcima. Zatim je govorio o još nekim mjerama u vezi s proizvodnjom na seljačkim gospodarstvima.⁵⁹⁾ U stvari, ove mjere su u skladu s ustaškim shvaćanjem klasne harmonije, koju suprotstavljaju klasnoj borbi, i nastojanjima da spriječe proces proletarizacije seljaštva.

Tomo Vojković je podnio izvještaj o radu odbora za gospodarstvo i promet uz ogradu da se odbor odlučio na razmatranje onih pitanja za koja je smatrao da su najvažnije i najhitnije naravi. Na osnovu toga, čini se da je prehrana jedan od osnovnih problema u to vrijeme. To pokazuje i činjenica da je u gradovima i pasivnim krajevima snižen obrok kruha na svega 15 dkg. Inače, prilikom oduzimanja viškova za vlastitu upotrebu ostavlja se i manje od 250 kg krušarica po osobi godišnje. Sve više se razvija krijumčarenje i šverc živežnim namirnicama.⁶⁰⁾

»Sabor« se posljednji put sastao 28. prosinca 1942. godine i to samo da sasluša Pavelićev govor. On je, po običaju, počeo sa stvaranjem ustaške države, navodeći da je, tobože, njenom uspostavom ispunjen vjekovni san hrvatskog naroda. Osvrćući se na rad »Sabora«, istakao je da njegova egzistencija znači učvršćenje pojma »Nezavisne Države Hrvatske« i da, navodno, nije služio na ruglo ni Hrvatskoj ni Evropi. Ipak, Pavelić nije mogao izbjeći osvrt na stvarnu poziciju »Sabora« njegovo prirepaštvo ustaškoj vlasti. Izlaz je našao u formuli da je to »prelazni sabor« i da se u »iznimnim prilikama primjenjuju (...) i iznimni zakoni«. Zatim se osvrnuo na indiskreciju zastupnika Kovačevića, koji je naveo da mu se učinilo »kao da bi vlada želila da prenese odgovornost na članove »Sabora«, uzvikujući: »... ne, ja protestiram protiv toga! Ja nosim odgovornost sam za sve«. Na kraju se zahvalio pristašama HSS — članovima »Sabora«, a isto tako »zastupnicima muslimanske organizacije (...), zastupnicima pravoslavnim« i predstavnicima Njemačke narodne skupine.⁶¹⁾

⁵⁷⁾ Isto.

⁵⁸⁾ Brzopisni zapisnik XI sjednice od 11. 4. 1942, *Narodne novine*, br. 82 od 14. 4. 1942.

Usp. bilj. 37.

⁵⁹⁾ Brzopisni zapisnik XI sjednice od 11. 4. 1942, *Narodne novine*, br. 83 od 15. 4. 1942.

⁶⁰⁾ *Narodne novine*, br. 84 od 16. 4. 1942.

⁶¹⁾ AHZ, k. 36, Brzopisni zapisnik XII sjednice od 28. 12. 1942.

Inače za ocjenu rada »Sabora« interesantna je spomenuta indiskrecija zastupnika Ivica Kovačevića. On je, naime uoči XII sjednice, u odboru za saborske poslove, izjavio: »U čemu se sastojao rad toga sabora? Imali smo sreću poslušati čitanje ekspozice gg. ministara, a koji mimo poslovnika nisu bili razdijeljeni među narodne zastupnike da se o njima razpravlja. Imali smo sreću saslušati Poglavnika, da sabor ovaj, naj-

Posljednje zasjedanje zaključio je Marko Došen pošto je usvojeh njegov prijedlog da se Pavelićev govor tiska u 100.000 primjeraka i razdijeli kao novogodišnji proglas hrvatskom narodu.⁶²⁾

Prema tome, »Sabor« je u tri maha sazivan samo zato da čuje Pavelića i njegove ministre i nema nikakve sumnje da je on bio u potpunoj moći i službi ustaške izvršne vlasti. O tome svjedoče i brojne primjedbe na sjednicama odbora, što znači da je i njegovim akterima bila jasna uloga koju su im ustaše namijenile.⁶³⁾

U pojedinim odborima održane su brojne rasprave, ali i po pitanjima koja su razmatrana, i po načinu pristupa njihovu rješavanju, odbori su bili samo mjesta u kojima su zastupnici iznosili svoja mišljenja i konstatirali stanje. Međutim, svi važniji zaključci donosili su se mimo njih i bez obzira na njihovo mišljenje.⁶⁴⁾

Okupljanjem zastupnika građanskih stranaka, ustaše su nastojale stvoriti privid da su uz njih i »predstavnici naroda«, ali su svojim ignorisanjem tih zastupnika ubrzo razbili takve iluzije. I pokušaji da se zastupnici iskoriste za izlazak među narod »da ga hrabre i moralno podižu« nisu uspjeli, a naročito s obzirom na činjenicu da su ti zastupnici već samim ulaskom u »Hvatski državni sabor« izdali interese hrvatskog naroda.⁶⁵⁾

Postojale su kombinacije u vezi s novim »Saborom«, ali nije bilo jasno kako treba izgledati njegova struktura i kako pristupiti izboru njegovih članova. U vezi s tim je odlučeno da zbog kontinuiteta ne prestaje s radom Predsjedništvo koje tako nastavlja s radom i narednih godina.⁶⁶⁾

veće ustavotvorno tielo naše države korporativno sudjeluje kod predaje automobila koji je vođa njemačkog naroda Hitler dao našem Poglavniku. Konačno smo imali sreću čuti i odobriti prijedlog zastupnika dr. Mirka Košutića, da svemu onome, što se radilo, ovaj sabor kaže 'amen', tj. da s tuđih leđa sve daće i nedaće prima na svoja leđa (Riječ je o izjavi usvojenoj na IX sjednici dana 28. 2. 1942. — MK). Uz to istodobno, visoki sabore, ja vas ne trebam podsjećati, što se i kako kod nas radilo« (AHZ, k. 36, Zapisnik sjednice Upravnog odbora od 28. 2. 1942).

Što su o »nezavisnosti« ustaške države mislili Pavelićevi saveznici, svjedoče riječi kardinala Tisseranta, dobrog poznavaca političkih prilika u NDH, koji je Nikoli Rušinoviću rekao: »Vaši prijatelji fašisti smiju se Vašoj samostalnosti i slobodi, kao i egzistenciji hrvatske države (...). Vaš kralj Vojvoda od Spoleta, nikad neće doći u Hrvatsku. On kaže da neće ići u Hrvatsku, jer su ga učinili kraljem kraljevine koja nije kraljevina, jer je ovisna o Njemačkoj kao i o Italiji. U Hrvatskoj svatko vlada više nego Hrvat« (Sudnje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, n. dj. str. 317).

⁶²⁾ *Hrvatski narod*, br. 616 od 29. 12. 1942.

U posebnom uvodniku povodom završetka rada »Sabora« *Hrvatski narod* ističe da je on »može biti po poviestnom značenju najvažniji atribut« za postojanje NDH (Isto).

⁶³⁾ Usp: AHZ, k. 19, Zapisnik XXI sjednice odbora za rizničarske poslove od 18. 5. 1942, k. 32, Zapisnik I sjednice odbora za molbenice od 13. 4. 1942; k. 21, Zapisnik 88 sjednice odbora za rizničarske poslove od 11. 11. 1942. itd.

⁶⁴⁾ Stajalšte ustaške izvršne vlasti prema »Saboru« najjasnije je iznio ministar Toth navodeći da on nema ni zakonodavne ni izvršne vlasti »pa sliedom toga ne može provoditi nikakove istrage uopće«. Zatim je bio još jasniji: »Izvor svake vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj je Poglavnik. Svi ostali u Državi imaju samo onoliko i onakove vlasti kakovu im Poglavnik dodjeli zakonskim propisima« (AHZ, k. 1. predsjednički spisi, Predstavka ministra za obrt, veleobrt i trgovinu od 24. 2. 1942. Predsjedništvu HDS).

⁶⁵⁾ AHZ, k. 1, predsjednički spisi, Predstavka ministra za obrt, veleobrt i trgovinu od 12. 5. 1942, Predsjedništvu HDS.

⁶⁶⁾ AHZ, k. 36, Zapisnik sjednice Upravnog odbora od 28. 12. 1942.

Međutim, »Hrvatski državni sabor« iz 1942. godine bio je posljednji ustaški sabor. Čini se da je tome uzrok ne samo teška politička i vojna pozicija ustaštva već i kompromitacija njegova kvazi parlamenta.

IV

Analizirajući egzistiranje »Hrvatskog državnog sabora«, namijenjenu mu društvenu i političku funkciju, te cjelokupan rad u 1942. godini možemo izvesti zaključak da njegovu pojavu treba tražiti u vanjsko i unutrašnjopolitičkim poteškoćama ustaške države, pri čemu posljednje imaju dominantan značaj, ali ne treba zanemariti ni nastojanje da tu ustašku tvorevinu svijet primi kao organiziranu državu. Naime, ono u kontekstu budućih političkih kombinacija, koje izbijaju na površinu u vezi s perspektivom sloma fašizma, ima poseban značaj. Inače, pojava »Sabora« nije ostavila dublji utisak na ustaške fašističke saveznike, a kamo li na hrvatski narod. On, čak, nije prihvaćen ni od ustaša koji su ga, u borbi za svoje pozicije, na svakom koraku ignorisali. Stoga su se zastupnici, koji su gajili iluzije o društvenoj i zakonodavnoj funkciji »Sabora«, smatrali prevarenim.

Kada je riječ o unutrašnjopolitičkim odrednicama ustaške politike, treba istaći da su politički motivi bili u prvom planu prilikom donošenja odluke o uspostavi »Sabora«. Takav zaključak proizlazi iz činjenice da je osnovni kurs ustaštva na unutrašnjem planu izražen nastojanjima za njegovo prerastanje u hrvatski nacionalni pokret i da se na taj način identificira s hrvatstvom. Ali, upravo na tim relacijama i nastaje osnovni problem ustaške politike s obzirom na to da nju nije bilo moguće identificirati s interesima hrvatskog naroda. Naprotiv, ona je u cijelosti antihrvatska i kontrarevolucionarna. I zato ustaški pokret ne može izrasti u znatniju snagu, pa prema tome ne može nositi atribute ni hrvatskog ni seljačkog ni socijalnog agensa. Ustaštvo ostaje ono što je uvijek bilo: antihrvatska kontrarevolucionarna organizacija i produžena ruka fašizma. Stoga se i konfrontira s vitalnim interesima hrvatskog naroda, pa ga ne odbacuje samo njegovo revolucionarno jezgro, već i pojedine građanske strukture. »Sabor« je trebao privući upravo te građanske elemente i u tom kontekstu poigravanje s autoritetom stare institucije hrvatske države predstavlja samo pokušaj da se ustaštvo spasi od izolacije i političke likvidacije. Nije, dakle, slučajno što se najviše insistiralo na »Hrvatskom državnom saboru« kao vrhovnom izrazu i dokazu postojanja hrvatske države i istovetnosti interesa hrvatstva i ustaštva. Intenzitet naglašavanja tih njegovih funkcija upravo je proporcionalan razvoju narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke revolucije u Hrvatskoj. Drugim riječima, što su više gubile tlo pod nogama, ustaše su više naglašavale značaj i funkciju »Sabora«. Stoga nisu postojali nikakvi izgledi da iz ustaške političke farse izraste hrvatski sabor. Ali i pored toga, ustaše bezobzirno manipuliraju s vjekovnim težnjama hrvatskog naroda za stvaranjem njegove suverene države. Obraćanje seljaštvu, zbog njegovih ekonomskih i političkih pozicija, trebalo je stvoriti utisak o pomirenju HSS i ustaštva. Jer, imati iza sebe HSS, odnosno njezine mase, značilo bi imati znatan oslonac u dijelu hrvatskog naroda koji je još bio pod njenim utjecajem. Međutim, ustaše su izgubile i tu bitku. Poraz je tim teži ako se ima u

vidu da upravo na selu u isto vrijeme jačaju pozicije narodnooslobodilačkog pokreta i da se prema njemu sve više okreću i mase HSS. Općenito bi se moglo reći da »Sabor« predstavlja pokušaj spasavanja ili makar usporavanja političke likvidacije ustaštva i neuspjelu političku akciju protiv jačanja narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke revolucije u Hrvatskoj.

Dakle, »Hrvatski državni sabor« bio je potpuno u domenu ustaške politike i ta činjenica determinirala je njegovu cjelokupnu funkciju i značaj. U vezi s tim se ne smije zaboraviti činjenica da je on korišten kao javna tribina ustaške propagande i forma kojom se pokušava pridobiti hrvatski narod. Tradicije pravaštva i HSS trebalo je da posluži upravo toj svrsi. Pored toga, »Sabor« postaje sredstvo i okvir za izgradnju ustaškog pokreta i ustaške države, pa o podizanju njegova ugleda nije moglo biti ni govora, bez obzira na manipuliranje s državnopravnim tradicijama i značajem zastupničke funkcije. Štaviše, zastupnička funkcija je do kraja kompromitirana, pa se djelomično i time može objasniti osipanje broja članova »Sabora«. Prema tome, »Sabor« nije mogao ispuniti političku funkciju koju su mu ustaše namijenili.

Međutim, ne treba zanemariti ni državnopravne motive, mada su predstavnička i zakonodavna funkcija »Sabora« ravne nuli. Naime, to je predstavljalo problem i za njegove osnivače, pa su često morali slušati prepirke oko pitanja nadležnosti i »vrhovništva«, pri čemu se uvijek pokazalo da je ustaška izvršna vlast uvijek iznad »Sabora«. Ali bez obzira na sve probleme, ustaštvo muči kompleks kontinuiteta i ono ga nastoji riješiti saborskom institucijom. To se naročito postavlja stoga što su ustaše došli na vlast uz pomoć oružja i volje fašističkih država. U početku su takav dolazak tumačili kao trijumf, ali se s vremenom, u sklopu državnopravnih i političkih pozicija ustaške države, sve više aktualizira problem legitimiteta. U vezi s tim ustaše naročito naglašavaju svoju vezu s pravaštvom i seljačkim pokretom, a egzistiranje svoje tvorevine prikazuju kao ostvarenje vjekovnih težnji hrvatskog naroda. Dakle, uporedo s nastojanjima da se politički afirmira kao hrvatski narodni pokret, ustaštvo istovremeno nastoji i u državnopravnom smislu postati legitiman činilac. U vezi s tim »Sabor« je trebalo da sankcionira i uspostavu »Nezavisne Države Hrvatske« s cjelokupnom ustaškom politikom uključujući tu njihovo sluganstvo fašizmu, izdaju hrvatskih interesa i negiranje, ma u kom obliku zajednice jugoslavenskih naroda. Zato je jedan od najvažnijih zaključaka i bio proglašenje ništetnim svih državnih čina u Kraljevini Jugoslaviji i prihvaćanje državnih čina ustaške države od 10. travnja 1941. godine.

Prema tome, »Hrvatski državni sabor« je služio trenutnim ciljevima ustaške politike u sklopu njihovih ukupnih nastojanja da se identificiraju s interesima hrvatstva, da svojoj državnoj tvorevini osiguraju attribute kontinuiteta i legitimiteta, da tu istu tvorevinu svijet primi kao organiziranu državu, da osiguraju pravnu podlogu za eventualne političke kombinacije u vezi s perspektivom sloma fašizma i da se, na taj način, suprotstave razvoju narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke re-

volucije. Ali, s obzirom na političku poziciju ustaštva, koja je potpuno određena njegovim služenjem protuhrvatskim narodnim interesima, »Sabor je ostao samo jedna njegova neuspjela konstrukcija i vanjska manifestacija njegovog političkog sloma.

THE PLACE AND ROLE OF THE »HRVATSKI DRŽAVNI SABOR« (CROATIAN STATE PARLIAMENT) IN THE USTASHA POLITICAL MANEUVERS OF 1942

Summary

The attempts to build an Ustasha movement in accordance with their general politics of 1942 basically amount to an attempt to identify the Ustasha movement with Croatia in the framework of a counter-revolutionary concept with the expression »totalitarni sustav« (totalitarian system) as the model of the Ustasha variant of nationalsocialism. However, the development of the uprising forced the Ustasha regime to change its tactics and, by various forms of propaganda, small concessions, and certain compromises, to attempt to effect a calming down of the situation, and thus to prevent the allegiance of the Croatian people from going en masse to the people's liberation movement. In the context of these attempts on the one hand, and of the conditions of break-outs of uprisings on the other hand, the Ustasha regime came upon the ideal of the establishing of a »Croatian State Parliament« as the highest expression of continuity and legality of its state and of the totalitarianism of the Ustasha movement. Politically the »parliament« represented an organizational framework for unification of proustasha groups, especially from the ranks of the Party of Rights and the Croatian Peasant Party, under Ustasha leadership with the aim of showing supposed strengthening of the Ustasha movement by means of pacification of various Croatian bourgeois structures. Thus the parliament became one of the bearers of the counter-revolutionary function of Ustasha political maneuvers in that it was to save the Ustasha movement from political liquidation, to represent it with a legitimate factor and, with its authority, to serve as a means against the revolutionary orientation of the Croatian people. Therefore, the Ustasha propaganda glorifying the »Sabor«, as the supposed highest expression and representation of the existence and legality of the Ustasha government and the embodiment of the idea of the Croatian political and historical justification far outdistanced the working domain of the body which was spent in listening to speeches and messages of Ustasha leaders. Its councils, in which there was maintained a working atmosphere, were turned into organs of related ministries and eventually into objects of manipulation of certain ministers. Thus the existence of the »Sabor« was, in spite of the wishes of its protagonists, subject to the

political position of the Ustasha. When the attempts fail to turn the Ustasha way into a Croatian national movement, the politically compromised position of the »Sabor« becomes complete, and the need for it as an instrument of such policies disappears.

Thus, the attempt to construct the Ustasha movement as a totalitarian organization of the Croatian people ended in failure and contributed to its exposure as an anti-Croatian, counter-revolutionary and fascist organization. Therefore the »Sabor« represented, even for the civic political structures which participated in its work, a completely compromised organization. Finally, it is not necessary to regard this organization as a representative body or as a lawgiving body, but rather as an attempt on the part of the Ustasha movement to appear as the Croatian national movement, to legitimize its self-dubbed attribute of a state, to create a supporting structure on which to build other possible political arrangements for its maintenance, and thus to counteract the strengthening and development of the peoples' liberation movement and the socialist revolution in Yugoslavia.